

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ Ηβραδωνή

Πολλοί γνωρίζουμε το φροϊδικό Εγώ και Υπερεγώ, αλλά λίγοι για τον μεγάλο Άλλο του Λακάν. Ποιος είναι αυτός «ο μεγάλος Άλλος»; Ο Σλαβόι Ζίρεκ μάς τον παρουσιάζει μέσα από το γνωστό ανέκδοτο του ναυαγού, που βρέθηκε σ' ένα ερημονήσι με τη Σίντι Κρόφορντ και με την οποία κάνει έρωτα. Αφού τελειώνουν, αυτή τον ρωτάει πώς του φάνηκε. «Τέλεια», απαντά αυτός, «αλλά για να ολοκληρώσω την απόλαυσή μου, θα ήθελα ακόμη μια μικρή χάρη: μπορείς να ντυθείς σαν τον καλύτερό μου φίλο, να βάλεις παντελόνια και να ζωγραφίσεις μουστάκι στο πρόσωπό σου». Όταν αυτή έκανε ό,τι της ζήτησε, αυτός την πληθαίνει, της δίνει μια φιλική αγκωνιά στα πλευρά και της λέει συνομοτικιά: «Λουπόν, μεγάλος, άκου τι μου έπαιξε. Μόλις πριν από λίγο πήγα να τη Σίντι Κρόφορντ! Αυτός είναι ο «μεγάλος Άλλος», ο Τρίτος, το βλέμμα ενός άλλου, αυτός που είναι πάντα παρών και ολοκληρώνει την απόλαυσή μας και συνεπώς την καθο-

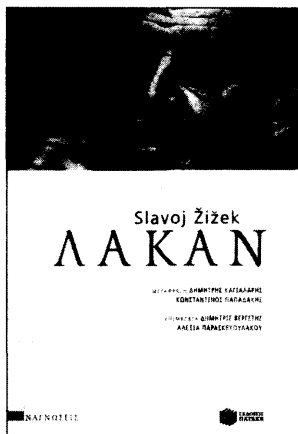

Ο Γιώργος Χ. Παπασωτηρίου επιλέγει το βιβλίο της εβδομάδας

ρίζει μέσω της σχετικής μας «επιδειξιωματίας» και της αναγνώρισης. Άρα πάντα κάνουμε έρωτα τρεις, ίσως και τέσσερις! Ο μεγάλος Άλλος, λοιπόν, είναι ο εικονικός παραλήπτης, είναι ο Θεός ή η Ιστορία ή ένας μεγάλος σκοπός, και υπάρχει μόνο στο βαθμό που εμείς ενεργούμε σαν να υπάρχει, όταν δηλαδή τον έχουμε ανάγκη. Αλλά από ποτέ προέχεται και πώς επικοινωνούμε με αυτόν τον μεγάλο Άλλο; Από τη γλώσσα και μέσω της γλώσσας διατείνεται ο Λακάν.

Όλα αυτά από το βιβλίο του Σλαβόι Ζίρεκ «Λακάν» (Εκδόσεις Πατάκη) που παραπέμπουν στη λαϊκή παροιμία «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει». Η δύναμη της γλώσσας να αποδομεί αντιστοιχεί και σε μία δύναμη ανάταξης. Υπ' αυτή την οπτική η ψυχανάλυση είναι μια θεραπεία «διά του λόγου», είναι μια θεραπεία της ψυχής με λέξεις! Αυτή η προσέγγιση, όμως, απαιτεί μια συγκεκριμένη θεώρηση του λόγου υπό το πρίσμα της σωσοφισμένης γλωσσολογίας, τη θεωρία των ομιλιακών ενεργημάτων και την εγγεληνική διαλεκτική της αναγνώρισης. Αλλά για ποια γλώσσα μιλάει ο Λακάν; Για τη γλώσσα του Φαντασιακού, του Συμβολικού ή τη γλώσσα του Πραγματικού; Μιλάει για τη γλώσσα του φαντασιακού (ασυνείδητου). Και τούτο γιατί σύμφωνα με τον Λακάν το φροϊδικό ασυνείδητο «είναι δομημένο σαν γλώσσα», συνεπώς «σκέπτεται και ομιλεί». Αλλά τι είναι το ασυνείδητο; Είναι «ο τόπος όπου παίζουν το λόγο μια τραυματική αλήθεια», με την οποία, αναγνωρίζοντάς την, πρέπει να μάθω να ζω. Πριν όμως προχωρήσουμε, θα πρέπει να πούμε ότι η προσέγγιση του

Η γλώσσα κόκαλα τσακίζει...

Λακάν από τον Σλαβόι Ζίρεκ γίνεται υπό την πίεση του λεγόμενου «θανάτου της ψυχανάλυσης», που προέρχεται από την επικράτηση του γνωσιακού-νευροβιολογικού μοντέλου, τη συμπεριφοριστική θεωρία, τα χάπια και την «ηδονιστική επιτρεπτικότητα» της σημερινής κοινωνίας που αναφέρει τη φροϊδική προϋπόθεση για τις ψυχικές διαταραχές, δηλαδή την καταπίεση των σεξουαλικών ενορμηώσεων. Ο Ζίρεκ υποδηλώνει την άρνησή του σ' αυτό το «θνήσκον της ψυχανάλυσης», καθώς η λακανική ψυχανάλυση είναι ακόμα χρήσιμη, αφού βοηθά στην αναμέτρηση «με τις στοιχειώδεις συντεταγμένες και τα αδιέξοδα της επιθυμίας» του ανθρώπου.

Όπως είδαμε στο ανέκδοτο του ναυαγού έχουμε μια ανάγκη κοινοποίησης (της απόλαυσής του σεξ με την Κρόφορντ), που εμπλέκει την κυρίαρχη συμβολική τάξη της κοινωνίας (συμβολική επικοινωνία). Αυτή η συμβολική επικοινωνία επηρεάζει με τον έναν ή τον άλλο τρόπο τις ανθρώπινες σχέσεις. Εδώ ισχύει το παράδειγμα του ζευγαριού που συμφωνεί να κάνει διακριτικά «τη ζωή του» (εξουσιζυγικές σχέσεις). Μια μέρα ο σύζυγος μιλά για μια σχέση του στη σίζιγγό του, η οποία πανικοβάλλεται, διότι «Αν πρόκειται απλώς για μια εξουσιζυγική σχέση, τότε τι μου μιλάς γι' αυτήν; Μάλλον είναι κάτι παραπάνω!». Τούτο σημαίνει ότι η πράξη της δημόσιας εκφοράς δεν είναι ποτέ ουδέτερη. Ενίοτε δε η ρητή δήλωση ενέχει επιθετικό μήνυμα (θυμίζουμε ανάλογο παράδειγμα του ίδιου του Λακάν για τον νευροσικό -εξιδανικευμένο έρωτα, όπου ο παρασυρμένος από τους φίλους του πιστός σύζυγος αποκαλύπτει στη σίζιγγό του το μεθύσι και την επίσκεψή τους στο μοτοδρόμο. Εδώ η

ελάχιστη ραγή λόγω της εξιδανικεύσης επιφέρει αμέσως την ολική κατάρρευση. Δες, επίσης, τον Ρ. Μπαρτ και τη σημασία του τρόπου εκφοράς της ολοφράσης «Σ' αγαπώ»). «Εδώ έχουμε να κάνουμε με το απαράμειστο χάσμα που προσιδιάζει στην ανθρώπινη ομιλία, το χάσμα ανάμεσα στο εκφερόμενο περιεχόμενο και στην ίδια την πράξη της εκφοράς» συμπεραίνει ο Ζίρεκ.

Ένα άλλο σημαντικό χάσμα είναι αυτό ανάμεσα στην ψυχολογική ταυτότητα (την ιδέα που έχει κάποιος για τον εαυτό του, αυτό που νομίζει ότι ΕΙΝΑΙ) και τη συμβολική του ταυτότητα (με αυτό που ο νομίζει ο Άλλος, ο μεγάλος Άλλος). Εδώ έχουμε τον λακανικό «συμβολικό ενουσιζισμό», όπου ο φαλλός παρουσιάζεται ως σημαίνον, ως σημείο διάκρισης του υποκειμένου και όχι ως σημαίνόμενο (ως νόημα-περιεχόμενο που είναι ο φαλλικός σημάδι). Αυτό το φαλλικό σημείο αντικατοπτρίζεται στα σκήπτρα και τα εμβλήματα των εξουσιαστών. Αυτά τα εμβλήματα «ενουσιζούν» καθώς παγιδεύουν το υποκείμενο μέσα στη συμβολική τάξη της εξουσίας τους. Συνεπώς, ο συμβολικός ενουσιζισμός είναι συνώνυμος με την εξουσία, αυτός δίνει την εξουσία (το τιμωσικό του υποδοικητή Μάρκος ή ακόμα ο άμβωνας και τα εμβλήματα του πάστορα στο «Άλικο γράμμα»). Φανταστείτε, λοιπόν, την αντιστροφή (και τη διαστροφή) όταν ο φαλλός εκλαμβάνεται ως σκήπτρο, ως σύμβολο της αρεστικής εξουσίας. Υπ' αυτή την οπτική ο φαλλός αποκόπτεται από το σώμα και μια ορισμένη λειτουργία του και προεξέχει σαν ασυνάρτητο και καταχρηστικό πρόσθεμα, ένα από την άποψη του σημαίνοντος άχρηστο πλεονάζον.

Αλλά τα χάσματα και οι αντιφάσεις δεν είναι ποτέ ίδιες, διότι εξαρτώνται από «ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό πλαίσιο». Η συμβολική ταυτότητα που μας αποδίδεται είναι το αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο η άρχουσα ιδεολογία μάς εγκυλεύει - ως πολίτες, ως δημοκρατίες, ως χριστιανούς. Η υπερία αναδίδεται όταν το υποκείμενο αρχίζει να αμφισβητεί ή να δυσκορεύει με τη συμβολική του ταυτότητα. Το υστερικό άτομο δεν μπορεί να διακρίνει ανάμεσα σ' αυτό που είναι (την επιθυμία του) και σε ό,τι βλέπουν οι άλλοι σ' αυτόν/ην. Εδώ έχουμε τη γνωστή λακανική προσέγγιση της επιθυμίας ως επιθυμίας του άλλου. Δηλαδή την επιθυμία του άλλου να με επιθυμήσει και κυρίως επιθυμία γι' αυτό που ο άλλος επιθυμεί. Από αυτό ξεχωρίζει ο φθόνος και η μνησικακία. Η δικαιοσύνη ως ισοτιμία θεμελιώνεται στο φθόνιο (ταξικό ή φυλετικό μίσος). Γι' αυτό ως εξέλιξη προτείνεται ο ασηπιτισμός, η απαγόρευση της απόλαυσης. Αυτό σε συνδυασμό με την κοινωνική επιταγή της ευτυχίας (ως συνεχούς απόλαυσης) οδηγεί στον κυρίαρχο ηδονιστικό ασηπιτισμό.

Υπάρχει δυνατότητα απόλυτης αποτόνωσης και χειραφέτησης της επιθυμίας; Για να το διαπιστώσουμε αυτό θα πρέπει να δούμε πώς διαμορφώνεται η επιθυμία. «Η ανθρώπινη επιθυμία δομείται από τον «έκκεντρο» μεγάλο Άλλο, από τη συμβολική τάξη; αυτό που επιθυμώ είναι προκαθορισμένο από τον μεγάλο Άλλο, από το συμβολικό σύμπαν στο οποίο μετέχω». Ακόμη και η παρέκλιση (η παραβίαση του νόμου ή μιας κοινωνικής νόρμας) στηρίζεται στο ίδιο σύμπαν, σ' αυτό που παραβαίνει. Αλλά πώς επιθυμώ; Εδώ έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η ανάλυση της ερωτικής επιθυμίας. Σύμφωνα με τον ορισμό του Λακάν για τον έρωτα: «Έρωτας είναι να δίνεις κάτι που δεν έχεις σε κάποιον που δεν το θέλει» (χάσμα ανάμεσα σ' αυτό που είμαι και σ' αυτό το ανεξίτηλο σ' αυτό που μου προκαλεί τον έρωτα). Εδώ αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία τα «ομιλιακά ενεργήματα», στα αποκαλούμενα από τον Λακάν «ιδρυτικά λόγια» που αποδίδουν το συμβολικό τίτλο, συγκροτώντας τελικά τη συμβολική ταυτότητα (είσαι η ερωμένη μου, η γυναίκα μου, ο εραστής μου, ο άντρας μου, ο αφέντης μου!). Αυτά τα ομιλιακά (επιτελεστικά) ενεργήματα είναι πράξεις συμβολικής δέσμευσης, που επιβάλλουν δεσμεύσεις για ορισμένους τρόπους συμπεριφοράς εκάθεθωθεν. Με άλλα λόγια, η «συμβολική τάξη» είναι ο «Τρίτος όρος» που παρεμβάλλεται στις σχέσεις για να μην εκτραπούν σ' ένα φονικό ξέσπασμα βίας. Ποιος είναι αυτός ο Τρίτος όρος; Μια ορισμένη ιδεολογία, μια ορισμένη θέση του κόσμου, μια ηθική (Ο ανθρωπισμός για τον Αλτουσέρ, ο πρακτικός αντιανθρωπισμός για τον Λακάν-Νίτσε είναι μια ηθική που αντιμετωπίζει με τόλμη το λανθάνον τερατώδες στοιχείο που νοικιεί στον άνθρωπο). Η άμυνα απέναντι στη βίαιη εκτροπή από τη σύγκρουση των επιθυμιών είναι η φαντασίωση. Ο Λακάν προτείνει τη «φαντασίωση» ως λύση και ως εκπαίδευση του τρόπου να επιθυμώ. Ο ρόλος αυτός της φαντασίωσης βασίζεται στο αδιέξοδο της ανθρώπινης σεξουαλικότητας. «Δεν υπάρχει αρμονική σεξουαλικότητα» σύμφωνα με τον Λακάν, γι' αυτό υποστηρίζεται η φαντασίωση, που είναι πάντα μια προσωπική επινοήση. Αλλά η επιθυμία που «σκανοθετείται» στη φαντασίωση δεν είναι η φαντασία του ίδιου του υποκειμένου αλλά η επιθυμία του άλλου, των άλλων από μένα. Έτσι, ένα κορίτσι διαμορφώνει μια ταυτότητα που θα ικανοποιήσει τους γονείς της και η οποία θα την καθιστούσε αντικείμενο της επιθυμίας τους (το ίδιο ισχύει για τον εραστή, το σίζιγγό...). Όμως ο χώρος δεν μας επιτρέπει περαιτέρω επέκταση παρά την... επιθυμία μας. Η συνέχεια στο βιβλίο!